

дуть ці роз'яснення, залежить ефективність дії конкретної норми кримінального законодавства. Особливо це стосується суб'єктів, роз'яснення оціночних понять яких носять загальнообов'язковий характер.

Згідно думки таких авторів, як В. М. Кудрявцев [1, 134], Є. А. Фролов [2, 112], які стверджують, що офіційне тлумачення оціночного поняття в нормативно-правовому акті органу державної влади є підставою виділення даного поняття з групи оціночних, не є повністю виправданим. У такому акті не завжди закріплюються всі істотні ознаки того чи іншого оціночного поняття. Найчастіше дається не вичерпний перелік усіх складових будь-якого поняття, а лише перелік певних ознак, що складають його сутність. Такий перелік, як правило, закінчується словами «та інші», «і так далі», «і тому подібне».

Наприклад, в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 вказується, що «стійке об'єднання двох і більше осіб, які спеціально організувалися для спільної злочинної діяльності». На наявність цієї кваліфікуючої ознаки можуть, зокрема, вказувати: розроблений (хоча робили у загальних рисах) і схвалений учасниками групи план злочинної діяльності або вчинення конкретного злочину, розподіл ролей, наявність організатора (керівника), прикриття своєї діяльності як своїми силами, так і за допомогою сторонніх осіб (в тому числі і підкупом посадових осіб шляхом дачі хабарів), вербування нових членів, наявність загальних правил поведінки тощо». Поняття «тощо» дозволяє в будь-якій момент розширити і доповнити цей перелік, що в свою чергу дозволяє судити про поняття як про оціночне.

В зв'язку з цим в українському кримінальному праві провідна роль щодо роз'яснення оціночних понять належить Верховному Суду України (далі — ВСУ), хоча виносити рішення у кримінальних справах на підставі постанов ВСУ не можна, тому що єдиним джерелом українського кримінального права є КК України. Однак у той же час недооцінювати роль постанов Пленуму ВСУ теж не варто, оскільки він є найвищим судовим органом і за ним завжди залишається останнє слово [3, 47].

Так, рішення суддів, які ігнорують сформульоване Пленумом ВСУ правило, може бути скасовано вищим судом, і в підсумку справа повинна розглядатися відповідно до вказівки вищої судової інстанції [4, 51].

Необхідно зазначити, що роз'яснення ПВСУ, як джерела тлумачення оціночних понять, можуть носити як нормативний, так і казуальний характер. У першому випадку даються роз'яснення, що конкретизують зміст тієї чи іншої норми права, в разі якщо вона містить неясні, недостатньо чіткі формулювання. Казуальним називається роз'яснення змісту норми права стосовно конкретного випадку (казусу).

У зв'язку з цим, на наш погляд, можна говорити про важливу роль роз'яснень оціночних понять, які дають у постановах Пленуму ВСУ, так як саме в них знаходить своє вираження робота з формування загальних визначень, дефініцій, від яких згодом повинні відштовхуватися суб'єкти в процесі кримінального судочинства, сприяючи тим самим однаково застосуванню кримінально-правових норм із оціночними поняттями на всій території України [5, 130].

Про важливість роз'яснень оціночних понять, які даються Пленумом ВСУ, свідчить і той факт, що з моменту прийняття Кримінального кодексу (далі — КК України) з кожним роком зростає число постанов, у яких КК України дає оцінку правильності використання того чи іншого оціночного поняття. До таких можливо віднести, наприклад: постанову від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочин проти власності», постанову від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», постанову від 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»,

Оскільки внутрішнє переконання є елементом вільної оцінки доказів та засноване на доказах, що відображають обставини, пов'язані із подією злочину, а оцінку доказів здійснює суд, встановлюючи достовірність обставин по справі, то внутрішнє переконання судді також повинно розглядатися як суб'єктивна діяльність судді. Підкреслює таку властивість внутрішнього переконання судді й вказівка закону на те, що переконання судді є внутрішнім. Доцільність такої юридичної конструкції підкреслює А. Р. Ратінов зазначаючи, що внутрішнє переконання виключає усільний зовнішній примус і ця якість переконання підкреслюється словом «внутрішнє» [7, 474–475]. І. В. Верещагіна підтримує думку про те, що визначення переконання судді як внутрішнього слід розглядати як фактор, що виключає зовнішній вплив, вільну оцінку понять та явищ [8, 56].

З нашої точки зору, термін «внутрішнє» підкреслює самостійність суб'єкту пізнання, захист його уявлень від стороннього впливу. Переконання визначається як внутрішнє не лише тому, що формується в межах свідомості, але й тому, що після дослідження та оцінки доказів сформоване переконання судді містить у собі істину, принаймні юридичну істину по справі, що в подальшому виражається в конкретному судовому рішенні.

Своєрідну позицію з даного питання займає Ю. К. Орлов. Він вважає, що внутрішнє переконання може виступати як метод оцінки доказів і як її результат. «За неможливості прямої експериментальної перевірки висновку суб'єктивний критерій нерідко виступає як одне з похідних явищ об'єктивного, як концентрований вираз колективного досвіду, суспільної практики. Аналогічну функцію виконує і внутрішнє переконання суб'єктів доказування, яке є, з одного боку, методом оцінки доказів, а з іншого — в якості результату цієї оцінки виступає одним із критеріїв її правильності», — пише він [9, 61].

Проаналізувавши наведені позиції дослідників, вважаємо, що кожне з них підлягає критиці, оскільки жодне із визначень внутрішнього переконання не має змістовного навантаження, так як не характеризують його як самостійне явище, а лише встановлюють співвідношення із поняттям оцінка доказів. Сукупність таких поглядів на природу внутрішнього переконання свідчить про дискусійність даної теми у науці кримінального процесу, а також усвідомлення науковцями того факту, що внутрішнє переконання — це багатогранне поняття, яке можна досліджувати з різних сторін: гносеологічної, логічної, психологічної, юридичної та моральної. З огляду на це констатуємо, що більш правильним є встановлення такого типу взаємозв'язку понять внутрішнє переконання та оцінка доказів, згідно з яким внутрішнє переконання як вільний від зовнішнього примусу і не зв'язаний формальними приписами пошук істини є необхідною умовою оцінки доказів та характеризує сам підхід до оцінки доказів.

Загалом же полеміка дослідників з приводу поняття внутрішнього переконання має позитивне значення й дає можливість виокремити його сутнісні ознаки внутрішнього переконання судді як те, що воно є розумовою діяльністю судді в процесі здійснення судочинства, суть якої полягає в оцінці доказів у кримінальній справі. З огляду на це загальнолюдські переконання судді, не пов'язані з розглядом та вирішенням кримінальної справи, не мають юридичного значення. Використання поняття внутрішнього переконання судді у процесуальному законодавстві свідчить про здійснення правосуддя на засадах вільної оцінки доказів. Внутрішнє переконання судді — це стан його свідомості, що вказує на наявність психологічного аспекту даного поняття, та підкреслює суб'єктивний характер такої діяльності. В результаті здійснення правосуддя внутрішнє переконання судді знаходить свій прояв у відповідному судовому рішенні, що є свідченням рішучості представника судової влади діяти відповідно до сформованого внутрішнього переконання по конкретній кримінальній справі. На основі зазначених характеристик явища внутрішнього переконання судді пропонується наступне визначення його поняття.

7. Ратинов А. Р. Теория доказательств в советском уголовном процессе. — М., 1973. — С. 474–475.
8. Верещагина И. В. Современные проблемы правоприменения. — Хабаровск, 1998. — С. 164; Смирнов А. В. Состязательный процесс. — СПб., 2001. — С. 56–60.
9. Орлов Ю. К. Внутреннее убеждение при оценке доказательств (правовые аспекты) // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1981. — Вып. 35. — С. 61.
10. Левина Д. Н. Теоретические проблемы толкования и применения оценочных понятий: Автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01. — Нижний Новгород, 2007. — 36 с.

Е. А. Белинская, аспирант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

К ВОПРОСУ О СУБЪЕКТАХ ТОЛКОВАНИЯ ОЦЕНОЧНЫХ ПОНЯТИЙ

В статье проанализирована проблематика толкования и использования на практике уполномоченными субъектами оценочных понятий, которые закреплены в нормативно-правовых актах

Ключевые слова: оценочные понятия, субъекты толкования, постановления Пленума Верховного суда Украины, оценка доказательств в